

Streszczenie rozprawy doktorskiej pod tytułem:
„Postawy wobec emerytury a typ refleksyjności jako determinanty
pozytywnego, aktywnego starzenia się”

przygotowywanej przez mgr Aleksandrę Pryśłopską-Kamińską
pod kierownictwem prof. dr hab. Piotra T. Kwiatkowskiego

Rozprawa doktorska pt. „Postawy wobec emerytury a typ refleksyjności jako determinanty pozytywnego, aktywnego starzenia się” dąży do przybliżenia problematyki pozytywnego starzenia się w kontekście zjawiska starzenia się społeczeństw na przykładzie osób pozostających aktywnymi zawodowo mimo prawa do emerytury.

Opisywane badania lokują się w nurcie badań nad aktywną starością, jednak podczas tworzenia strategii badawczej oraz analizowania danych kierowano się również innymi ujęciami stosowanymi w badaniach nad starością. W warstwie ontologiczno-epistemologicznej przyjmuje się wizję sprawstwa w ramach struktury społecznej Margaret Archer. Stworzona przez badaczkę koncepcja refleksyjności, pośredniczącej relacji struktura-sprawstwo (Archer 2013b) stanowi istotny element rozprawy. Czerpano również z teorii postaw Stefana Nowaka (1973), a także wybranych typologii postaw ludzi starszych.

Podczas postępowania badawczego kierowano się praktyką socjologiczną Dereka Laydera oraz założeniami stworzonego przez niego podejścia teorii adaptacyjnej (*Adaptive Theory Approach*). Ze wskazówek badacza korzystano od początku tworzenia rozprawy, także na etapie konkretyzowania problematyki badawczej. Zainteresowanie zbiorowością pracujących emerytów podyktowane jest przekonaniem, że może być ona postrzegana w kategoriach pozytywnego przykładu aktywnego starzenia się, a także pomyślnego starzenia się w pracy. Osoby pracujące w wieku

emerytalnym są natomiast mało eksponowane w większości badań społecznych — zarówno zajmujących się problematyką starości, jak i pracy. Niniejsza rozprawa doktorska prezentuje portret „młodych seniorów” — w wieku 60-75 lat — którzy mimo uzyskania prawa do emerytury, bądź pobierania tego świadczenia zdecydowali się na kontynuację pracy w Polsce.

Celem przeprowadzonych badań było poznanie motywacji do pracy na emeryturze oraz zweryfikowanie przydatności koncepcji refleksyjności Margaret Archer dla wyjaśnienia postaw osób po 60. roku życia.

Prezentowane badania przeprowadzone zostały w duchu metodologii mieszanej (*mixed-methods*) z zastosowaniem triangulacji następujących technik badawczych: analizy danych zastanych (*desk research*), badania kwestionariuszowego oraz indywidualnych wywiadów pogłębionych (IDI).

1. Podczas analizy desk research skupiono się na przeglądzie statystyk, dokumentów, przeprowadzonych badań, projektów i wdrożeń dotyczących kwestii istotnych biorąc pod uwagę problematykę rozprawy.
2. Indywidualne wywiady pogłębione (IDI) z 40 kluczowymi informatorami umożliwiły spojrzenie na rzeczywistość społeczną osób starszych przez pryzmat historii życiowych i osobistych rozważań aktywnych zawodowo seniorów. Dobór badanych wyznaczały następujące kryteria:
 - a. wiek — osoby w wieku 60-74 lata (*young old*) z prawem do emerytury,
 - b. aktywność — osoby aktywne zawodowo,
 - c. miejsce zamieszkania — Polska.
3. Przed rozpoczęciem wywiadów badani zostali poproszeni o wypełnienie kwestionariusza ICONI stworzonego przez Margaret Archer w polskiej adaptacji Izabeli Grabowskiej (2019) w celu określenia ich wiodącego typu refleksyjności. Kwestionariusz ICONI wykorzystano ponownie w internetowym

badaniu ankietowym (CAWI) przeprowadzonym na większej próbie — 264 Polaków w wieku 60–74 lata, bez względu na ich aktywność. Kwestionariusz uzupełniony został metryczką oraz pytaniami dotyczącymi aktywności i poczucia satysfakcji z życia.

Triangulacja źródeł w ramach przyjętej strategii badawczej pozwoliła na spojrzenie na rzeczywistość społeczną osób starszych mieszkających w Polsce zarówno z perspektywy obiektywnych danych statystycznych, demograficznych oraz regulacji prawnych, jak i subiektywnych wypowiedzi osób w wieku emerytalnym.

Głównymi elementami pracy są analizy w obrębie trzech grup tematycznych wyznaczanych przez szczegółowe cele i główne hipotezy rozprawy:

- I. Dążąc do poznania motywacji do kontynuowania aktywności zawodowej w wieku emerytalnym scharakteryzowano siedem głównych kwestii wpływających na decyzję zarówno o kontynuacji pracy jak i dezaktywacji zawodowej. Analiza wykazała, że w dużej mierze to indywidualne interpretacje stanowią główny czynnik wpływający na kształt ostatecznej decyzji w kwestii pracy na emeryturze. Przy czym jednym z ważniejszych motywatorów do dłuższej aktywności zawodowej są kwestie ekonomiczne, co świadczy na niekorzyść początkowego założenia, że względy finansowe nie stanowią głównej motywacji do aktywności zawodowej na emeryturze [H2].
- II. Badanie znaczenia wiodącego typu refleksyjności w kontekście decyzji o aktywności zawodowej w wieku emerytalnym nie potwierdziło żadnej z przyjętych hipotez. Nie wykazano ani dodatniego wpływu refleksyjności autonomicznej [H3], ani ujemnego wpływu refleksyjności komunikacyjnej [H4] na decyzję o pracy na emeryturze. Nie zanotowano również istotnej statystycznie różnicy jeśli chodzi o udział osób o refleksyjności

frakcyjnej w grupach pracujących i nieaktywnych zarobkowo emerytów [H5]. Wyniki badań wskazują, że refleksyjność nie powinna być traktowana jako zmienna wyjaśniająca aktywność zawodową na emeryturze.

- III. Analiza postaw prezentowanych przez badanych pracujących emerytów wskazała dwie (a nie jedną, jak początkowo zakładano [H6]) postawy wobec starości dominujące w tej grupie — konstruktywną i obronną. Wniosek ten połączono z wynikami ICONI pracujących emerytów, a dokładniej dwoma wiodącymi typami refleksyjności, które w tej grupie występowały najczęściej — autonomicznej i frakcyjnej. Spojrzenie na prezentowane przez aktywnych zawodowo seniorów typy postaw i refleksyjności przez pryzmat wybranych teorii pozytywnego starzenia się doprowadziło do wniosku sprzecznego z główną hipotezą rozprawy [H1]: choć praca w wieku emerytalnym niewątpliwie świadczy o aktywnym starzeniu się, nie należy jej traktować jako wyznacznika starzenia się pozytywnego.

Wyniki przeprowadzonych badań wykazały, że kontynuacja zatrudnienia po 60. roku życia nie może być traktowana jako recepta przeciw negatywnym strategiom starzenia się seniorów, jednak taka aktywność osób w wieku emerytalnym dostarcza im wielu wymiernych korzyści, a w dobie starzenia się społeczeństwa polskiego jest również wysoce pożądana z perspektywy ekonomiczno-gospodarczej.

Abstract of the doctoral dissertation entitled:
"Attitudes towards retirement and the type of reflexivity as
determinants of positive, active aging".

prepared by Aleksandra Prysłowska-Kamińska, MA
under the supervision of Professor Piotr T. Kwiatkowski, PhD, DSc

The doctoral thesis titled "Attitudes towards retirement and reflective reflexivity as determinants of positive, active aging" aims to approach the issue of positive aging in the context of the aging of societies, using the example of people who remain professionally active despite having the right to retire. The research described in the thesis falls within the realm of active aging research, but in the development of the research strategy and analysis of data, other approaches used in aging research were also taken into account. At the ontological-epistemological level, the vision of agency within the social structure proposed by Margaret Archer is adopted. Archer's concept of reflexivity, mediating structure-agency relationship (Archer 2013b), is an important element of the dissertation. The theory of attitudes by Stefan Nowak (1973) and selected typologies of attitudes of older people were also used. During the research process, the sociological practice of Derek Layder (1998) and the assumptions of his Adaptive Theory Approach were followed. These guidelines were used from the beginning of the creation of the thesis, including the stage of concretizing the research issues. The interest in the group of working retirees is motivated by the belief that it can be perceived as a positive example of active aging as well as successful aging in work. However, people working in retirement are poorly exposed in most social research — both in the field of aging and in the field of work. This doctoral thesis presents a portrait of "young old" — aged

60-74 — who, despite being entitled to retirement or receiving this benefit, have decided to continue working in Poland.

The aim of the research was to understand the motivation for working in retirement and to verify the usefulness of Margaret Archer's concept of reflexivity in explaining the attitudes of people over 60.

The presented research was conducted in the spirit of mixed methods approach triangulating both qualitative and quantitative methods.

1. The desk research was focused on reviewing statistics, documents, previous research, projects and implementations related to issues that are significant considering the subject of the dissertation.
2. Individual in-depth interviews (IDIs) with 40 key informants provided a glimpse into the social reality of older people in Poland through the prism of the life histories and personal considerations of active seniors. The selection of the interviewees was determined by the following criteria:
 - a. age — people aged 60-74 (young old) with the right to retire in Poland (women over 60, men over 65 years of age),
 - b. activity — people who are professionally active,
 - c. place of residence — Poland.
3. Before the interviews, the respondents were asked to fill out the ICONI questionnaire, created by Margaret Archer, in the Polish adaptation by Izabela Grabowska (2019), to determine their leading type of reflexivity. The ICONI questionnaire was used again in the online survey (CAWI) conducted on a larger sample — 264 Poles aged 60-74, regardless of their activity. The questionnaire was supplemented with a metric and questions about activity and life-satisfaction.

The main elements of the work are analyses within three thematic groups determined by the detailed objectives and main hypotheses of the dissertation:

- I. In order to understand the motivation to continue professional activity in retirement age, seven main issues influencing the decision to both continue work and deactivate professionally were characterized. The analysis showed that the final decision on working in retirement depends mostly on individual interpretations of those issues. Economic considerations have been found to be one of the most important motivators for longer working lives. This goes against the initial assumption that financial considerations are not the main motivation for working in retirement [H2].
- II. An investigation of the importance of the leading type of reflexivity in the context of the decision to be economically active at retirement age did not confirm any of the hypotheses. Neither the positive influence of autonomous reflexivity [H3] nor the negative influence of communicative reflexivity [H4] on the decision to work in retirement were shown. There was also no statistically significant difference in the participation of people with fractional reflexivity in the groups of working and inactive retirees [H5]. The results of the research indicate that reflexivity should not be treated as an explanatory variable of professional activity in retirement.
- III. The analysis of the attitudes presented by the surveyed working retirees indicated two (not one, as initially assumed [H6]) dominant attitudes towards old age in this group — constructive and defensive. This conclusion was combined with the results of ICONI working retirees, specifically the two leading types of reflexivity that occurred most frequently in this group — autonomous and fractional. Looking at the types of attitudes and reflexivity presented by active seniors through the lens of selected theories of positive aging led to a conclusion that contradicts the main hypothesis of the dissertation

[H1]: although working in retirement age undoubtedly indicates active aging, it should not be considered a determinant of positive aging.

The results of the research showed that continuing employment after the age of 60 cannot be treated as a remedy against negative aging strategies of seniors, however, such activity of people in retirement age provides them with many tangible benefits, and in the era of aging of the Polish society it is also highly desirable from an economic and economic perspective.